EMIL CIORAN IN PARALLEL MIRRORS - BETWEEN MORAL GOOD AND MORAL EVIL

Liliana PAVEL (MIREA),
PhD candidate, „Ștefan cel Mare" University of Suceava

Abstract: The eternal return is the greatest burden of man, but at the same time, a triumph of life, a resurrection of the tragic that is meant to fill the gaps arising from the lack of God. Nihilism comes to integrate naturally into a dimension in which morality becomes the instinct of the individual flock, where good and evil are reevaluated values, and after the process evil is preferable to good and nothing good. All the ideas of the nihilist philosopher come at some point to serve the will to power and the ideal of a vitalism that falls into the abyss of fatalism.
Once God's death is proclaimed, man must take his place. How will man rise to this higher rank? Is there morality in the process of rebellion?

Keywords: moral, good, bad, existence, ineffable

Sunt multe voci critice care afirmă vitalismul și exuberanța lui Cioran și mai multe *analize care deschid trasee spre abordarea nihilistă a moralistului. Toate converg în direcția unde binele moral* frizează spațiul unui *rău moral*, o substanță zămislită din nevoia de justificare care uneori apare în momentele de prăbușire absolută. Acest rău moral devine astfel salvator ființei.

O viziune obiectivă în ceea ce privește abordarea critică a nihilismului în spațiul românesc reliefează *Studii românești – Fntasmele nihilismului – Secretele doctorului Eliade*[1], lucrarea lui Ioan Petru Culianu. Autorul distinge și analizează „fantasmele distrugerii" în poezia și proza eminesciană în contextul larg al nihilismului occidental. Acest studiu ne va ajuta să facem o analiză în raport cu viziunea asupra nihilismului în spațiul românesc, să mergem spre origini, bifând manifestările din sfera poeziei și prozei eminesciene, în analogie cu scriitura lui Cioran. Dacă luăm în discuție literatura critică, vom avea în vedere câteva repere de abordare. Tot o perspectivă obiectivă bine argumentată oferă volumul *Cioran și utopia tinerei generații* al autoarei Mara Magda Maftei, care aduce în prim plan utopia generației lui Cioran, conflictul doctrinar care, inevitabil, duce la conturarea unei identități atipice a ființei, către un subterfugiu care ne ajută să justificăm, într-o oarecare măsură, caracterul utopic, paroxistic, al scriiturii lui Cioran. *Terapia prin Cioran - forța gândirii negative*[2], studiul lui Horia Pătrașcu detaliază aspectul terapeutic al filosofiei lui Cioran. Autorul vorbește despre latura terapeutică pe care a avut-o în vedere Cioran drept criteriu de bază pentru întreaga sa scriitură. Până și faptul că a respins filosofia de sistem (se datorează) este efectul acestei nevoi de terapie. Acest aspect ne ajută în identificarea fronturilor de apărare din subteranele tămăduirii. Omul bolnav, prins în cleștele cunoașterii, caută soluții de supraviețuire care, automat vin uneori în contradicție cu principiile eticii.

[1] Ioan Petru Culianu, *Studii românești I, Fantasmele nihilismului, Secretul doctorului Eliade*, Editura Nemira, București, 2000.
[2] Horia Pătrașcu, *Terapia prin Cioran - Forța gândirii negative*, Editura Trei, București, 2014.

Autorul descoperă în Cioran meritul de a *detecta* defectul în însăşi lupta de a supraviețui, în dorința de vindecare. Setea omului de mântuire este autonihilatoare, pentru că răul de care ne salvăm este viața însăşi. Studiul critic a lui Horia Pătrașcu ne îndrumă să ajungem la o serie de argumente în favoarea apărării lui Cioran în procesul de conştiință, stabileşte criteriile unui anumit tip de eroism uman care stă tocmai în capacitatea ființei de a rezista tentației de a nu exista. Justifică astfel, în parte, o viziune mai puțin etică – cea a sinuciderii. Horia Pătrașcu reuşeşte să dea sens utopiei lui Cioran, mizând pe forța gândirii negative, care ajunge să fie suprimată prin acceptare şi nu neapărat prin dorința de vindecare. Marian Victor Buciu aduce la rândul său în discuție în *E. M. Cioran – despărțirea continuă a autorului cel rău*[3], latura fixațiilor pe care scriitorul o percepe ca fundament al utopiilor lui Cioran şi care construieşte în ființă caracterul dependenței, transcende până în nihilism. Cu toate că se mențin variabile, aceste fixații ale filosofului ating spațiile elogiului şi entuziasmului în dionisiac şi/sau, în disonanță completă, merg spre întinderi devastatoare şi sfârtecări în apolinic. Măreția omului rămâne prefigurată însă tot în tragic.

În *Cioran sau excesul ca filosofie*[4], Nicolae Turcan avansează ideea excesului ca fiind primordială în optica lui Cioran. Autorul sintetizează tematica scriiturii cioraniene: gândirea, scrisul, omul, viața, moartea, boala, suferința, sinuciderea, religia, timpul, relația cu Dumnezeu, şi le pune față în față cu pasiunea excentrică a excesului, atitudine pe care scriitorul o găseşte determinantă în interpretarea paradoxurilor şi contradicțiilor lui Cioran. Fie bulevardier surâzător, fie ultimul sceptic de serviciu al unei lumi în derivă, el poate fi interpretat şi înțeles din perspectiva excesului. Această caracteristică face posibil faptul că despre Cioran se poate spune absolut orice. Atracția pentru exces, extreme a filosofului pare ireversibilă şi pătimaşă, ceea ce determină, bumerang, inevitabil, şi suprapunerea pe criteriile etice defectuoasă şi problematică.

La rândul său, Marta Petreu camuflează silogismele amărăciunii lui Cioran în spatele bolii. În volumul de eseuri şi confesiuni apărut la Editura Polirom, *Despre bolile filosofilor – Cioran*[5], autoarea amplifică dimensiunea problematică a rătăcirilor, exagerărilor, exceselor lui Cioran în boală. Scriitoarea suprapune contextele evoluției gânditorului cu expulzarea din epoca în care omul trăia în echilibru şi mai păstra raport cu Dumnezeu. Autoarea identifică în Cioran un responsabil direct pentru hăul în nimicire, pentru autodistrugere şi dărâmarea ideii de transcendent. Omul nu va mai putea fi capabil să umple golul în lipsa semnificației lui Dumnezeu. Cioran, care se zbate în contrarii, nu va mai reuşi să găsească o cale, ci doar să mai dezvolte nişte controverse. Marta Petreu, prin poziția pe care o adoptă, ne direcționează către aspecte importante în abordarea etică pe conjunctura nihilistă a lui Emil Cioran: sinuciderea, moartea, ateismul. Boala este cea care conduce omul în zona rigidă a subiectivității. În acest sens, totul se redirecționează către o explorare asiduă, obositoare a unor spații interioare care descoperă ființa vulnerabilă, sensibilă, exaltată, entuziastă, sfărâmată, copleşită. Etica tânjeşte să determine câteva coordonate care să explice raportul gânditorului cu sine însuşi, dar rămâne într-un spațiu distant, neasociat. Marta Petreu

[3] Marian Victor Buciu, *E. M. Cioran Despărțirea continuă a autorului cel rău (Eseu despre onto – retorica Textului cioranian*, Ediția a II-a), Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, București, 2005.
[4] Nicolae Turcan, *Cioran sau excesul ca filosofie,* (Ediția a II-a, revăzută), Editura Limes, Cluj, 2013.
[5] Marta Petreu, *Despre bolile filosofilor. Cioran*, eseuri şi confesiuni (ediția a III-a, revizuită şi adăugită), Editura Polirom, Bucureşti, 2017.

sesizează faptul că Cioran a intuit discordanţele acute ale modernităţii, incompatibilităţile pe care fiinţa umană le experimentează prin trăiri nodulare, expusă contradicţiilor, extremelor, *da – nu*, mai ales în relaţia cu divinitatea. Exuberanţa lui Cioran rămâne o variabilă care nu cedează, chiar dacă, la un moment dat, în ascuns, îşi doreşte din toată inima să existe Dumnezeu. Bolile filosofului sunt nişte extravaganţe care amplifică inadaptabilitatea omului, atât în propria-i fiinţă, cât şi în planul exterior. În această ordine de idei, punând faţă în faţă cu demersul nostru de investigare etică, vom constata că în refugiul bolilor se schimbă radical optica lui Cioran şi *«trebuie să fie»* îşi modifică consistenţa constant, în funcţie de evoluţia filosofică şi adaptabilitatea/ inadaptabilitatea omului la situaţie.

Despre orgoliul luciditătii, insomniile şi zbuciumul nopţilor lui Cioran, vorbeşte Nicoleta Dabija în *Nopţile lui Cioran*, o carte care radiografiază reflecţiile nocturne ale insomniacului Cioran. Această perspectivă este elocventă, iluminând aspecte ce ţin de disoluţia umanului (dacă putem numi aşa rezultatul care vine în urma frământărilor lăuntrice). Demersul Nicoletei Dabija este tot unul terapeutic, încheiat cu o eliberare (după cum constată şi Livia Antonesei, provizorie) de Cioran. Cartea răspunde mai multor interogaţii care se vor iluminate şi deschide un spaţiu de acceptare. Cioran devine descifrabil, înţeles, nu mai exercită asupra omului acel disconfort apăsător. Totul devine posibil prin ascultare, printr-o fină percepţie senzitivă a trăirilor transpuse cu exasperare sau extaz. Sondarea spaţiului insomniilor, cu repercusiunile evidente reflectate în trăiri, va genera o viziune de ansamblu asupra justificărilor perspectivelor sumbre ale sinuciderii şi vor reliefa dileme etice imprevizibile ce vor susţine într-un fel sau altul „nevinovăţia" lui Cioran. *Nopţile lui Cioran* nu sunt doar insomniile, acestea fiind doar punctul de la care porneşte un întreg arsenal de inadvertenţe care par a dona forme pentru celelalte anomalii existenţiale: tumultul negaţiei care naşte ura, boala care mutilează trupul şi sufletul, reflecţia răvăşitoare şi lupta cu Dumnezeu, gândul obsesiv al sinuciderii, devastatoarea disperare continuă, nihilismul în cele mai abrupte construcţii. Între circumferinţele acestor efecte, rămâne un spaţiu avid, un teritoriu care se cere purificat etic; şi acolo totul se poate produce doar după un proces şi o sentinţă. În *Cuvânt înainte*, Nicoleta Dabija îl plasează pe Cioran ca fiind „din marginea literaturii, din marginea filosofiei, din marginea scrierii în ultimă instanţă, de vreme ce nu a scris decât din necesitatea lăuntrică de a scăpa de povara unor intensităţi, deşi resimţite dureros, trădarea tăcerii anonimatului"[6].

Am radiografiat o parte din literatura de specialitate existentă în spaţiul românesc, segment care face critica viziunii lui Emil Cioran, remarcând o paletă vastă de analize, reflecţii asupra formelor de percepţie tematică a gânditorului. În demersul care urmează vom încerca o coagulare, pe cât posibil, a punctului de plecare, influenţele din filosofia universală care au stat la baza gândirii cioraniene în abordarea tematicii nihiliste: moartea, sinuciderea, perspectiva religiei. Ipotezele analitice care au reprezentat punctul zero sunt doar nişte mărci, nişe ce ne vor ajuta în construirea interogaţiilor şi vor deschide, poate, căi spre reflecţie (în mod special), asupra aspectului dilematic, din punct de vedere etic: între *binele moral* şi *răul moral*.

[6] Nicoleta Dabija, *Nopţile Lui Cioran: Eseu Metafizic Asupra Confesiunii Lui Emil Cioran*, Editura Contemporanul, Bucureşti, 2011, p. 13.

Emil M. Cioran este teoreticianul sinuciderii care, de fapt, iubea cu patimă viața; este cel care critică creștinismul cu tenacitate, desacralizează mitul religios, contestă divinitatea, blasfemiază, dar totuși vede în muzica lui Bach dumnezeire și crede. Aceste paradoxuri nasc adevărate hăuri etice. Pentru a înțelege rădăcinile oximoronului, vom avea în vedere câteva alternative pe care ni le oferă însuși scriitorul sau extrase din circuitul critic, care vor face lumină sau vor adânci, în anumite aspecte, interogațiile referitoare la coordonata etică, vitală pentru a construi un proces echitabil. Atributul asociat eticii nu este o întâmplare, inevitabilul aducând cu și în sine fatalitatea, iminența, ceea ce trebuie să se întâmple, perspectiva de neînlăturat, de neocolit, apariția sau producerea sigură, ineluctabilul. Acest atribut devine cuvântul cheie, laitmotivul în jurul căruia se vor trasa dilemele etice, dar și marea provocare. Ca prim punct de sprijin, pentru o idee de ansamblu în contextul eticii, am ales *Tratatul de etică*[7], un volum coordonat de Peter Singer. Lucrarea are un caracter iluminator, deoarece pune accentul și asupra controverselor pe care le iscă etica prin însăși natura sa; astfel tratatul va susține baza de raportare în analiza eticii inevitabilului, a iminenței filosofiei nihiliste a lui Cioran.

Thomas Nagel, prin viziunea sa preponderent interogativă sondează spre rădăcinile lucrurilor, aduce lămuriri importante referitoare la modul în care putem să facem raportul dintre etică și nihilism, dimensiuni care par a fi oximoron. Tratatul identifică și izolează principalele linii de gândire ale filosofiei analitice, deschide noi orizonturi în favoarea gândirii pe cont propriu, ignorând deseori limitele impuse sau acceptate de dogmă, ceea ce este vital în terenul abordării lui Cioran, datorită faptului că filosofia acestuia remarcă maxima necesitate de a fi înțeleasă liber.

Volume precum: *Veșnice întrebări* și *Perspectiva de nicăieri* vin cu alternative interogative și analitice care pot aduce nișe importante în viziune și pot realiza deschideri spre perspective complexe de concepere și adaptare a reflecției asupra manierei lui Cioran de a gândi despre marile probleme ale existenței și ființei. Thomas Nagel aduce într-o zonă de explorare mai multe teme fundamentale care au strânsă legătură cu natura și valoarea vieții umane, punându-le față în față cu procesul cunoașterii: înțelegerea sensului, înțelegerea lucrurilor. Filosoful american analizează problematica abstractă a morții, ceea ce ne interesează pe noi în mod direct, prin metode filosofice care valorică veridicitatea înțelegerii personale, dar și pe cea teoretică, mergând spre scopul final al înțelegerii - cunoașterii de sine. Cum Cioran nu poate fi sustras subiectivității din cauza lirismului lui și vulnerabilităților excentrice, extreme, viziunea „eliberatoare" a lui Nagel ne va ajuta să îl înțelegem, ba chiar să conturăm circumstanțe de referință, deși aici vom întâmpina un obstacol: ne vom expune la riscul de a discuta despre probleme mari existențiale într-o manieră augmentativă, bombastică chiar. Problematica morții asupra căreia se oprește filosoful în primul capitol din *Veșnice întrebări* deschide un orizont interogativ care ne facilitează demersul pe care îl explorăm „ ... e un lucru rău să mori"(?)[8].

Conceptul de nihilism se conturează și prin viziunea lui Serafim Rose din lucrarea *Nihilismul – Rădăcina Revoluției în epoca modernă*[9], tradusă din limba engleză de Dana

[7] Peter Singer (editor), *Tratat de Etică,* traducere coordonată de prof. univ. dr. Vasile Boari și Raluca Marincean, Editura Polirom, București, 2006.
[8] Thomas Nagel, *Veșnice întrebări*, traducere de Germina Chioroiu, Editura Bic All, 2004, p. 15.
[9] Serafim Rose, *Nihilismul. Rădăcina Revoluției în epoca modernă*, Editura Sophia, București, 2013.

Cocargeanu. Serafim Rose, cel care avea să devină părintele Serafim, inițiază o luptă comună cu cea a lui Cioran, după ce localizează ființa umană între credință și tăgadă. Asemeni lui Cioran care, în camera sa modestă din Paris scrie despre neajunsurile ființei, printre maldăre de cărți și dosare, într-o cameră întunecoasă, Serafim Rose scrie o cronică monumentală despre războiul pe care îl duce omul modern împotriva lui Dumnezeu. Am ales acest reper și pentru că se pliază pe perspectiva religioasă, punct central forte al eticii.

Principiul de bază al filosofiei moderne susține credința că nu există adevăr absolut, totul fiind relativ. Emil Cioran fuzionează profund cu tendințele modernismului, asimilând absurdul vremurilor în derivă și cumulând neliniști; ajunge astfel să experimenteze nebunia contrastelor, aruncând în aer, pe rând, procesele sistematice de gândire logică. Cuvintele profetului nihilismului, Nietzsche, i-au răsunat în minte și s-au materializat, apoi, într-o agonie profundă a spiritului. Aducem în discuție aceste lucruri pentru a justifica alegerea perspectivei critice și pentru a marca în acest fel atitudinea comună în deznădejde a celor doi gânditori. Credința în nimic adâncește ființa umană într-un hău, de unde nu mai are nicio scăpare.

Critica decadenței pe care Nietzsche o identifică în morală, filosofie, artă, religie, care apare în aceleași aspecte și la filosoful român, pornește de la raționamente sceptice și vitaliste. Filosoful nihilist identifică în limbaj instrumentul comun al acestor domenii și îl face vinovat pentru că inventează o lume nouă, paralelă cu cea reală, care devine, mai apoi, o metafizică cu pretenția că este mai adevărată, mai reală decât lumea în care a fost creată. Oamenii încep să confunde adevărul cu iluzia, influențați de limbaj, și astfel adevărurile devin iluzii despre care oamenii au uitat ca sunt iluzii: „Ce sunt, la urma urmei, adevărurile omului? Sunt greșelile lui de necontestat."[10] Aici se deschide pentru analiză un teritoriu vast de cercetare - onestitatea negației lui Emil Cioran. *Adevărul îl putem găsi în nihilism?* Dacă există adevăr în negație, atunci poate exista și etica unui inevitabil (iminenței negatoare). Nietzsche merge mai departe, evidențiază antagonismul dintre cunoaștere și viață criticând cunoașterea, că abandonează cultura în favoarea exploziei vitale, distructive, în opoziție cu viața care rămâne un teren fertil apariției geniului. Filosoful român merge pe aceeași linie a opoziției când face critica legăturii dintre existență și valoare, considerând că încrederea în raționamente, care sistematic provoacă erori, este miza fenomenului moral – de aici pleacă neconcordanța: existență-valoare-etică. Controversată este redutabila critică a lui Nietzsche împotriva moralei, pentru că filosoful nihilist face o diviziune stranie, din punctul lui de vedere existând o morală de stăpân și o morală de sclav. Moralistul român afirmă: „Accept să fiu ultimul om, dacă a fi om înseamnă să semeni cu ceilalți."[11] Dat fiind faptul că judecățile morale nu sunt absolute, ci relative, nu trebuie căutată o morală universală, cu atât mai puțin o morală religioasă, pentru că acestea aduc în prim plan sentimentele, sunt un cod al afectelor. Nietzsche face critica renunțărilor la sine, pe care o îmbrățișează și Cioran, afirmând faptul că doar valorile estetice rezistă în defavoarea celor etice. Cei doi filosofi rezonează în a contesta virtuțile și vorbesc despre caracterul dăunător pe care acestea le au asupra omului pe plan personal: „Cum să întemeiezi o morală? Mi-e scârbă de acest cuvânt, bine, este atât de fad și

[10] Friedrich Nietzsche, *Știința voioasă,* Ediția a II-a, traducere de Liana Micescu, Editura Humanitas, București, p. 266.
[11] Emil Cioran, *Caiete 1957-1972,* Editura Humanitas, București, 1995.

de inexpresiv! Morala spune: lucrați pentru triumful binelui! Dar cum? Prin împlinirea datoriei, prin respect, prin sacrificiu, modestie etc. Toate acestea îmi par simple vorbe, deoarece ele nu cuprind numai un vag formal, dar mai cu seamă un vag în determinările concrete de conținuturi."[12] Critica lui Nietzsche se extinde ireversibil și asupra credinței creștine pe care o acuză că a contribuit la exterminarea omului, considerând-o ostilă vieții. Nihilistul Cioran preia și această perspectivă nietzscheniană și vorbește despre caracterul dogmatic al credinței creștine, învinovățind-o de stârpirea pasiunilor, de distrugerea rădăcinii vieții. În negare, ambii nihiliști, Nietzsche și Cioran merg până la anihilarea lui Hristos pe care îl văd o iluzie: „Detest în Iisus tot ce e predică, morală, idee și credință. Să ne fi dat pace, și să nu ne mai fi tulburat cu atâtea idealuri și credințe. Căci idealuri și credințe au atâția. Iubesc la Iisus momentele de îndoială și de regret, clipele cu adevărat tragice din existența lui, care nu îmi par nici cele mai interesante și nici cele mai dureroase. Căci dacă s-ar măsura după suferință, câți n-ar avea dreptul, înaintea lui, să se considere fii ai lui Dumnezeu! S-ar putea ca nu toți fiii lui Dumnezeu să moară pe cruce, într-o moarte geometrică și verticală!"[13]

Cioran reiterează mitul supraomului lui Nietzsche. Supraomul, ființa care stăpânește lumea prin puterea sa creatoare ajunge, la un moment dat, în negație, să o radă de pe suprafața pământului. Prin morțile repetate, Cioran parcurge fragmentat existența. Aceste ruperi succesive, nu fac altceva, decât să stabilească un nou tip de a exista. Eliade vorbește despre timpul eternei reîntoarceri, un timp circular, protejat de o etică a normalului. Cioran segmentează acest timp și îl determină spre o liniaritate în sfâșieri succesive. Mitul eternei reîntoarceri a lui Nietzsche este o idee în sensul unei revelații, preluată și de moralistul Cioran, exprimată prin tragismul și fatalismul filosofiei care ajunge la un punct unde nu mai există nicio scăpare. Eterna reîntoarcere este cea mai mare povară a omului, dar în același timp, un triumf al vieții, o resuscitare a tragicului care are menirea să umple golurile ivite în urma lipsei lui Dumnezeu. Nihilismul ajunge să se integreze natural într-o dimensiune în care moralitatea devine instinctul de turmă individual, unde binele și răul sunt valori reevaluate, iar după proces, răul este de preferat binelui și nimic bine. Toate ideile filosofului nihilist ajung la un moment dat să slujească voința de putere și idealul unui vitalism care cade în prăpastia fatalismului.

Afirmația făcută de un nebun, personajul lui Nietzsche din opera *Știința voioasă,* va rămâne emblema nihilismului: „Dumnezeu a murit! Dumnezeu rămâne mort! Și noi l-am ucis! Cum să ne consolăm, noi, ucigașii ucigașilor? Cel mai sfânt și mai puternic din tot ce a avut lumea până acum și-a pierdut sângele sub cuțitele noastre - cine ne spală de acest sânge? Cu ce apă ne-am putea curăța? Ce ispășiri, ce jocuri sfinte va trebui să inventăm? Nu este oare dimensiunea acestei fapte prea mare pentru noi? Nu trebuie să devenim noi înșine zei pentru a părea, cel puțin demni de ea? Faptă mai mare nu a existat niciodată - și oricine se va naște după noi va pătrunde, datorită acestui fapte, într-o istorie mai înaltă decât a fost toată istoria de până acum"[14]. Deși afirmația nebunului pare ateistă, este mai degrabă un fel de diagnostic constatativ rostit cu o amărăciune tulburătoare, o anticipație a efectelor devastatoare anunțată de moartea lui Dumnezeu, care atrage după sine moartea tuturor valorilor întemeiate religios.

[12] Emil Cioran, *Pe culmile disperării*, Editura Humanitas, București, 1993, p. 50.
[13] Ibidem, pp. 110-110.
[14] Friedrich Nietzsche, *Știința voioasă,* ediția a II-a, traducere de Liana Micescu, Editura Humanitas, București, p. 130.

Asemeni personajului lui Nietzsche, Cioran amplifică răzvrătirea împotriva divinității până la nuanțe catastrofale, apocaliptice, incoerențe, anulări de sine: „nu sunt nihilist, deși negația m-a ispitit întotdeauna."[15] Îi lipsea credința, se considera inapt organic în a crede; de aici afirmația: „Sufăr de o îndoială incurabilă."[16] Perspectiva comună din care este privit Dumnezeu este cea a unui personaj ostil vieții și existenței: „Noțiunea de Dumnezeu a constituit până acum cea mai mare obiecție adusă existenței."[17] Dacă ar fi să analizăm cu atenție unghiul din care sesizează Nietzsche ostilitatea lui Dumnezeu, atât de familiară și în perspectiva moralistului român, vom remarca că se referă cu precădere la modul dionisiac și tragic. Odată proclamată moartea lui Dumnezeu, omul trebuie să-i ia locul. Cum va reuși omul să se ridice la acest rang superior? *Există morală în demersul răzvrătirii?* – iată alte interogații dilematice care se nasc în acest context.

BIBLIOGRAFIE:

.

Buciu M.V., *E. M. Cioran Despărțirea continuă a autorului cel rău (Eseu despre onto – retorica Textului cioranian*, Ediția a II-a), Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, București, 2005.
Cioran E., *Caiete 1957-1972*, Editura Humanitas, București, 1995.
Cioran E., *Pe culmile disperării*, Editura Humanitas, București, 1995.
Convorbiri cu Cioran, București, Humanitas.
Culianu I.P., *Studii românești I, Fantasmele nihilismului, Secretul doctorului Eliade*, Editura Nemira, București, 2000.
Dabija N., *Nopțile Lui Cioran: Eseu Metafizic Asupra Confesiunii Lui Emil Cioran*, Editura Contemporanul, București, 2011.
Pătrașcu H., *Terapia prin Cioran - Forța gândirii negative*, Editura Trei, București, 2014.
Petreu M., *Despre bolile filosofilor. Cioran*, eseuri și confesiuni (ediția a III-a, revizuită și adăugită), Editura Polirom, București, 2017.
Turcan N., *Cioran sau excesul ca filosofie,* (Ediția a II-a, revăzută), Editura Limes, Cluj, 2013.
Nagel T., *Veșnice întrebări*, traducere de Germina Chioroiu, Editura Bic All, 2004.
Nietzsche F., *Amurgul idolilor sau cum se filosofează cu ciocanul,* traducere de Alexandru Al. Șahighian, Editura Humanitas București.
Nietzsche F., *Știința voioasă,* ediția a II-a, traducere de Liana Micescu, Editura Humanitas, București.
Serafim Rose S., *Nihilismul. Rădăcina Revoluției în epoca modernă*, Editura Sophia, București, 2013.
Singer P. (editor), *Tratat de Etică,* traducere coordonată de prof. univ. dr. Vasile Boari și Raluca Marincean, Editura Polirom, București, 2006.

[15] *Convorbiri cu Cioran*, București, Humanitas, 1996, p.195.
[16] Ibidem, p.196.
[17] Friedrich Nietzsche, *Amurgul idolilor sau cum se filosofează cu ciocanul,* traducere de Alexandru Al. Șahighian, Editura Humanitas București, 2007, p. 487.